

Book Review

Sandra Hellstrand

Läringsfrågan: Institutionell förändring, ekonomiska föreställningar och historiska begrepp i den svenska debatten om lärlingsutbildning, 1890–1917

Stockholms universitet (PhD diss.)

2020, 94 (+23+19+47 pp.)

Sedan länge har ekonomer uppmärksammat den stora betydelse som yrkesskicklighet har för ekonomisk utveckling. Den term som används är humankapital. Hur humankapitalet ska förmeras är inte bara en teoretisk fråga utan också i hög grad en aktuell utbildningspolitisk fråga. När det gäller utvecklingen av yrkeskunskaper inom industri och hantverk gäller det bland annat vilken balans som ska finnas mellan yrkesskolning inom ramen för skolor eller utbildning på arbetsplatsen, lärlingsutbildning. I Sverige diskuteras inte minst möjligheten att öka inslagen av den senare.

Sandra Hellstrands forskning om hur lärlingsutbildning behandlades som ett politiskt problem i Sverige i slutet av 1800-talet och början av det förra seklet, rör alltså en fråga av betydelse för de vägval som kan göras i dagens politik. Det rör sig här om en sammanläggningsavhandling, med en inledande samlande diskussion ("kappa") och tre artiklar (två tidigare publicerade, en av dem i denna tidskrift (2016:2)).

I äldre tid var lärlingsutbildning det kanske viktigaste sätt som yrkeskunskaper överfördes från en generation till en annan. Ofta förknippas vi lärlingar med hantverket, men de fanns också inom

manufaktur och industri. Lärlingen lärde yrket genom att arbeta vid sidan av erfarna arbetare. Inom hantverket reglerades ofta villkoren för utbildningen av skråämbeten. När dessa avvecklades under 1800-talets lopp uppstod frågan hur yrkesutbildningen skulle organiseras på en fri marknad.

Forskningen om den praktiska yrkesutbildningen har identifierat tre sätt som olika länder har organiserat yrkesutbildningen under 1900-talet. En modell är marknadsliberal där staten avstår från att ta ett ansvar. En annan är den där staten reglerar ett system som kombinerar arbetsförlagd yrkesutbildning med mer traditionell skolgång. Den tredje modellen innebär att staten bygger upp ett system för yrkesskolor. De tre modellerna brukar kopplas samman med respektive Storbritannien, Tyskland och Frankrike. Till den tredje modellen räknas också Sverige.

Den fråga som Hellstrand ställer sig i sin avhandling är varför Sverige inte valde den tyska modellen genom att för omkring hundra år sedan genomföra en lagstiftad reglering av lärlingsutbildningen. Frågan var aktuell under en lång tid efter att alla hänvisningar till lärlingar försvunnit ur svensk lagstiftning i och med näringsfrihetens införande 1864. Från särskilt hanverksidkarnas sida restes krav på en reglering och 1895 kom frågan upp till riksdagen. Därefter följde ungefär två decennier av utredningar och remisser. Avhandlingens källor kommer huvudsakligen från den politiska och byråkratiska hanteringen av frågan under dessa år.

Avhandlingens tre artiklar närmar sig lärlingsutbildningen från olika teo-

retiska och metodiska infallsvinklar. I den första artikeln handlar det om olika arbetsgivares och fackförningars inställning till en lagstiftning. Tidigare forskning har hävdad att storindustrins företrädare och fackförningarna motsatte sig lagstiftning och att hantverksindustrins företrädare därför stod ensamma i sina krav. Hellstrand kan visa att det inte var fullt så enkelt; alla parter kunde tänka sig en lagreglering, däremot kunde de inte enas om hur en denna skulle se ut. Det var denna oförmåga att nå enighet som ledde till att Sverige inte fick en lärlingslag.

Den andra artikeln jämför samtidens argumentation om lärlingsutbildningens ekonomi med nutida ekonomisk humankapitalteori. En lärling arbetar för att lära sig ett yrke. För att en arbetsgivare ska vara beredd att anta en mindre skicklig arbetare och dessutom lägga ner tid på att lära ut yrket, måste ersättningen vara lägre än för en utbildad arbetare. Avtalet kan hotas på olika sätt. Lärlingen kan utnyttjas som billig arbetskraft, medan arbetsgivaren riskerar att en lärling som uppnått viss skicklighet lämnar sin läromästare för att arbeta som yrkesskicklig arbetare med högre lön någon annanstans. Arbetsgivaren kan då berövas en arbetskraft just vid den tid då lärotiden skulle ersättas med ett mer produktivt arbete. För att lösa problemet krävs det ekonomer kallar "credible commitment". Ett grundproblem är om dessa svårigheter kan lösas av marknaden eller om resultatet kan bli att samhället som helhet underinvesterar i yrkesskicklighet. I det senare fallet kan statligt ingripande motiveras. I sin analys av debatten om lärlingslagstiftning kan Hellstrand visa att även samtida aktörer var mycket medvetna om de flesta av de problem som berörs i vår tids teori. Ett avgörande problem under undersökningsperioden, där personli-

ga uppfattningar var viktigare än hårda data, var om yrkesskickligheten i Sverige var i stigande eller sjunkande. Det gick inte att enas om huruvida underinvestering i yrkesskicklighet ägde rum, vilket inte gynnade en statlig reglering.

Den tredje artikeln väljer ett helt annat spår, det begreppshistoriska. Hellstrand undersöker hur begrepp som 'yrke', 'fack', 'klass' och 'stånd' mobiliserades i debatten. På detta sätt bidrar hon till kunskapen om hur samhällsbeskrivningen språkligt organiserades. Det handlar här huvudsakligen om det sätt den mindre industrins företrädare och byråkratin talade. Medan ord som klass och stånd undveks, hade *yrke* en central ställning i argumentationen, något om Hellstrand påpekar stämmer väl med annan forsknings betoning av yrkesidentitetens roll i svensk klassformering. Talet om yrket hos yrkesidkarna – ett gärna valt självbeskrivande ord – var också knutet till en berättelse om en historisk förändring från tidigare ordnade förhållande till samtidens lösliga, operonliga relationer.

Avhandlingen inledande kapp innehåller en utmärkt översikt över både internationell och svensk forskning och en bra diskussion av relevant teori. Dessutom sammanfattas de tre ingående uppsatserna. Som helhet är avhandlingen ett värdefullt tillskott till svensk hantverkshistorisk forskning. Vi vet nu mer om debatten och skälen till att Sverige inte fick en lagstiftning på detta område. Det finns naturligtvis begränsningar som har att göra med de val av avgränsningar som ofta görs tidigt i forskningsprocessen. Det hade varit intressant med en diskussion av hur debatten om lärlingsfrågan relaterades till den samtida diskussionen om yrkesutbildning i skolform. Det rör sig ju här om alternativa eller kompletterande system och relationen mellan dem har

fått stor plats i den internationella diskussionen.

När det gäller frågan om varför Sverige inte fick en lärlingslag menar jag att fokuseringen på den byråkratiska hanteringen av frågan innebär att den bredare politiska kontexten på ett lite olyckligt sätt hamnar i bakgrunden. Denna berörs enbart i samband med riksdagsbehandlingen 1895. Det är också här Hellstrand finner det starkaste motståndet mot lagreglering, men hon analyserar inte detta närmare. Vi får alltså inte veta vilka grupperingar i riksdagen som ställde sig bakom de olika alternativen. Enligt min mening vore det värt att pröva hypotesen att skälet till att den byråkratiska hanteringen inte ledde till några riksdagsförslag var en medvetenhet om att motståndet i riksdagen var starkt. En förklaring till detta kunde vara att den samtida samtalsordningen hade etablerat ett starkt samband mellan skrå och all form av reglering. Och skrå stod som en symbol för ett äldre samhälle som Sverige lämnat bakom sig. Men detta är förstås bara hypoteser innan de prövats tydligare i empirisk forskning. Det är i alla händelser uppenbart att hantverksindustrins företrädare värjde sig mot misstankar om att de i verkligheten ville återinföra skråsystemet, inte bara reglera lärlingsutbildningen.

Detta är en sammanläggningsavhandling och måste som sådan bedömas utifrån sin särart. Den innehåller tre var för sig givande uppsatser som väl visar författarens förmåga att arbeta med olika teorier och metoder. Men även med tanke på genren är det synd att författaren inte i större utsträckning diskuterar hur de tre valda infallsvinklarna kan förenas i någon form av helhetssyn på lärlingsfrågan. Kappan kunde ha använts mer aktivt för detta syfte. I stället får läsaren nu glädjas åt flera in-

tressanta infallsvinklar på problematiken. Det är värdefulla forskningsbidrag som Hellstrand har givit.

Lars Edgren
Lunds universitet
lars.edgren@hist.lu.se